

Szabó Mihály Gizella

Nyelvhasználat és szociális háttér

A tavalyi kolozsvári előnyelvi konferencián már beszámoltunk azoknak a kutatásoknak az első eredményeiről, melyek célja a szlovákiai magyar gimnazisták nyelvhasználatának feltérképezése. A vizsgálatokat azóta tovább folytattuk, ennek eredménye az a három beszámoló, mely a mostani konferencián elhangzik.

A kérdőíves vizsgálatot eddig öt középiskolában végeztük el: Szlovákiában a nyugat-szlovákiai Somorja magyar és szlovák tannyelvű gimnáziumában, valamint a kelet-szlovákiai királyhelmecei gimnáziumban, ez utóbbiban magyar és szlovák tagozat működik. Magyarországon kontrollcsoportként a csornai és a tokaji gimnázium¹ diákjai szerepeltek. A kérdőíveket eddig kb. 1200 diák töltötte ki. Mivel beszámolómban csak a magyar anyanyelvű adatközlők nyelvhasználatának néhány aspektusával kívánok foglalkozni, a vizsgálat során nem vettem figyelembe a szlovák iskolába járó nem magyar - vagyis szlovák - anyanyelvűek válaszait². Így a vizsgált minta 1092 adatközlőre apadt:

1. tábl.: Az adatközlők nem szerinti megoszlása

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
férfi	150 (25,8%)	111 (30,74%)	376 (24,60%)
nő	432 (74,35%)	250 (69,25%)	113 (75,33%)

A minta általános jellemzői a következők:

A fiúk száma a vizsgált magyarországi középiskolákban és a királyhelmecei gimnázium szlovák tagozatán mintegy harmada a lányokénak, a másik három csoportban a nemek aránya valamivel kedvezőbb, ezekben az iskolákban hozzávetőleg kétszer annyi lány tanul, mint fiú. (1. táblázat)⁴

Az iskolák felvevőkörzete meglehetősen nagy: a csornai gimnáziumba 42, a somorjaiba⁵ 35, a királyhelmeceibe 35, a tokajiba pedig 60 településről járnak diákok. A szlovákiai mintában a kisebb települések vannak többségben, a szlovákiai diákoknak majdnem a fele lakik 2 000-nél⁵ kisebb lélekszámú faluban; a kistelepülések főleg Kelet-Szlovákiára jellemzőek, a királyhelmecei diákok 60%-a lakik olyan faluban, ahol a lakosok száma legtöbb esetben még az ezret

sem éri el. A tokaji gimnázium felvevőkörzetébe is kisebb települések tartoznak, hiszen a diákok 40%-a él 4 000 lakosúnál kisebb faluban; ezzel szemben a dunántúli adatközlőknek több mint a fele 10 000-20 000 lélekszámú városban lakik. Az adatokban mutatkozó különbségek nyilván összefüggenek az érintett területek eltérő településszerkezetével, elsősorban azonban abból adódnak, hogy a diákok egy jelentős része helybeli, Csorna és Somorja pedig nagyobb városok, mint Tokaj és Királyhelmece⁶. A vizsgálat során egyszerűsített mintával dolgoztunk, a településeket lakónépességük alapján három csoportba soroltuk:

2. tábl.: Az adatközlők megoszlása a lakóhely nagysága szerint

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
1-2000	24,78%	48,6%	42%
2000-6000	48,5%	16,6%	24,2%
6000-	25,6%	34,3%	32%

Ez a bontás több problémát is felvet, elsősorban azt, hogy városi jogállásúknak általában az 5 000 lakosúnál nagyobb települések számítanak, osztályozásunkban tehát bizonyos városok (elsősorban Tokaj) egy csoportba kerültek nagyobb falvakkal; ezenkívül a népességszám csak közvetetten utal az adott helység fejlettebb vagy elmaradottabb jellegére⁷.

Az adatközlők a szülők végzettsége szempontjából a következőképp jellemezhetők:

Mindhárom csoportban mind az apa, mind az anya esetében a középfokú végzettség⁸ dominál (60-70% körül), de a férfiak végzettsége általában magasabb, mint a nőké, ugyanis a csak általános iskolát végzettek között több a nő, a közép- és felsőfokú végzettségűek között pedig a férfi. Az össztársadalmi irányzatokkal egyezően a férfiak esetében a szakmunkásképzőt végzettek vannak többségben (kb. 40%), a csak gimnáziumi érettségivel rendelkezők aránya 10% alatt van. Köztudott, hogy a szlovákiai magyarok körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya alacsonyabb, mint az országos átlag⁹. Ez a tény anyagunkban is megmutatkozott: a magyarországi diákok esetében a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők aránya 20% körül van; ennél valamivel magasabb (26%) a somorjai szlovák gimnazisták csoportjában a diplomás apák aránya, a magyarországi átlaghoz közelít még a somorjai magyar gimnázium, ahol a főiskolát vagy egyetemet végzett apák aránya 16,56%. A szlovákiai gimnáziumokban a többi esetben ez az érték 10-12% körül mozog. (3. táblázat)

3. tábl.: Az adatközlők megoszlása a szülők végzettsége alapján

a/ Az anya végzettsége

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
alapfokú	11,93%	21,75%	17,36%
középfokú	67,06%	69,08%	71,24%
felsőfokú	18,9%	9,13%	11,28%

b/ az apa végzettsége

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
alapfokú	11,8%	11,03%	5,85%
középfokú	69,91%	79,59%	73,35%
felsőfokú	18,46%	14,35%	20,76%

Kérdőívünk két változatban készült, mindkettőben lényegében azonos jelenségeket vizsgáltunk (a kérdések száma kérdőívenként 90), ezek közül előadásomban csak a következőkkel foglalkozom: **suksüközés, szukszüközés, nákozás, az -e kérdőszócska igekötő és a tagadószó mögött, az ikes igeragozás használata kijelentő mód egyes szám első személyében.** A vizsgált jelenségek kiválasztását elsősorban az motiválta, hogy nagyrészt stigmatizált nyelvi formákról van szó, melyeket a nyelv művelők a műveletlen nyelvhasználatra jellemzőnek tartanak (G. VARGA 1990; PLÉH 1990 stb.) Előadásomban arra keresem a választ, van-e összefüggés e nyelvi változók, valamint a válaszadó neme, lakóhelyének nagysága és szüleinek végzettsége között¹⁰.

A **suksükölés**-t az alábbi példákon vizsgáltuk: Az egyik feladattípusban az adatközlőknek választaniuk kellett, hogy az alábbi mondatokba a *nyitja* vagy a *nyissa* alak illik:

(65A) ¹¹ Azt akarom, hogy ő ki az ajtót.

(65B) Az üzletvezető reggel kilenckor a boltot és este hatkor zárja.

A másik feladatban viszont a *nyit* és a *lát* megfelelő alakját kellett az adott mondatba helyezniük:

(111A) Az a helyzet, hogy az üzletvezető mindig reggel nyolckor . . . a boltot, és este hatkor zárja.

(111B) Én látom az összefüggéseket de ő nem . . .

A válaszokat összesítve elmondhatjuk, hogy a suksükölés az M csoportban elhanyagolható, 1% alatt van, az SZM csoportban 3% körüli, az SZ csoport-

ban viszont 13%. A nyelvjárási háttér hatása a szlovákiai mintában annyiban kimutatható, hogy a somorjai magyar gimnazisták közül többen választották a felszólító módú alakot a kontextusba illő kijelentő módú helyett, mint a királyhelmecek¹². A hiperkorrekció (*Azt akarom, hogy ő nyitja az ajtót, az M és az SZM csoportban 1% alatt van, az SZ csoportban viszont 6%-os (4. tábl.). Mivel a suksükölés az egyik leginkább stigmatizált nyelvi jelenség, nem meglepő a standard normától eltérő adatok kis száma: csak 32 adatközlő választotta a felszólító módú alakot kijelentő módú helyett. Úgy tűnik, a fiúk és a lányok között ebben a tekintetben nincs különbség, a szülők végzettsége azonban befolyásolhatja a nyelvhasználatot. Ez elsősorban az M csoportra érvényes: a felsőfokú végzettséggel rendelkező anyák gyermekeire jellemző legkevésbé a suksükölés¹³.*

4. tábl.: A -t végű igék kijelentő és felszólító módú alakjainak megkülönböztetése

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
standard válasz (65A, 65B, 111A, 111B)	99,1%	97,85%	89%
"suksükölés" (65B, 111A, 111B)	0,74%	2,75%	13,86%
hiperkorrekció (65A)	0,62%	1%	5,56%

A *szuksükölés*: A korábbi magyarországi vizsgálatok már kimutatták, hogy a suksükölés gyakoribb, mint a suksükölés, a beszélők kevésbé is utasítják el (KONTRA 1989: 393; PLÉH 1990: 70; G. VARGA 1990: 181 stb.). Ez az irányzat anyagunkban is megmutatkozott. Ezt a jelenséget két kérdésben vizsgáltuk, egyszer kijelentő módú, a másik változatban pedig felszólító módú alakot kellett az adatközlőknek a mondatba illeszteniük:

(80A) A plakátragasztó pedig naphosszat a plakátokat. (ragaszt)

(80B) Kovács János azt kérte, hogy a jelölő bizottság tekintsen el attól, hogy őt titkárrá jelölje és (megválaszt).

A suksükölés az M csoportban volt a legalacsonyabb, 2,2%, az SZM csoportban [2,96%], de az SZ csoportban már majdnem 11%. A nyelvi elbizonytalanodást jelzi viszont a hiperkorrekciós adatok száma (5. táblázat). A szülők végzettsége - úgy tűnik - ebben az esetben is befolyásolja a gyermekek nyelvhasználatát, mert a normálistól eltérő (vagyis suksükölő és hiperkorrekt) alakot legritkábban a felsőfokú végzettségű szülők gyermekei választották (6. tábl.).

5. tábl.: Az -szt végű igék kijelentő és feltételes módú alakjainak megkülönböztetése

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
standard válasz (80A, 80B)	94,1%	89,2%	67,6%
"szukszükölés" (80A)	2,22%	2,97%	10,3%
hiperkorrekción (80B)	10,83%	20,38%	57,95%

6. tábl.: A standard és "szukszükölés", ill. hiperkorrekt alakok megoszlása csoportonként a szülők végzettsége alapján

a/ M csoport:

	standard válasz	"hibás" válasz
alapfokú v.	31,4 (28,9)%	55,9 (4,4)%
középfokú v.	34,1 (31,4)%	24,6 (2,0)%
felsőfokú v.	34,5 (31,8)%	19,5 (1,6)%

b/ SZM csoport:

	standard válasz	"hibás" válasz
alapfokú v.	34,1 (31,0)%	26,1 (2,4)%
középfokú v.	32,0 (29,1)%	46,4 (4,2)%
felsőfokú v.	33,9 (30,8)%	27,5 (2,5)%

c/ SZ csoport:

	standard válasz	"hibás" válasz
alapfokú v.	33,1 (22,2)%	33,8 (11,1)%
középfokú v.	30,6 (20,5)%	39,0 (12,8)%
felsőfokú v.	36,3 (24,4)%	27,2 (8,9)%

A *nákozás*-t háromféle környezetben vizsgáltuk, mindhárom aktív jellegű feladat volt. A 83A és 83B feladatokban a pontok helyére a *tud* ige megfelelő alakját, a 105A kérdés esetében pedig a hiányzó toldaleköt kell beírni:

(83A) Ha szüleim akarnák, . . . én szorgalmasabb is lenni.

(83B). . . én szorgalmasabb is lenni, ha akarnék.

(105A) Ha jobban megfizetnének, tud . . . én jobban is dolgozni.

Az összesített¹⁴ eredmények hasonlóak, mint az előző esetekben: a normához leginkább a magyarországi diákok tartják magukat, őket követik a magyar gimnáziumok diákjai, viszont a szlovák gimnáziumba járók csoportjában már több az egyeztetett, mint a "szabályos" válasz (7. tábl.). Az előző esetekhez hasonlóan itt is kapcsolat mutatható ki az adatközlők szüleinek végzettsége és a válaszok között, mert a stigmatizált *-nák*-os alak a legtrikábban a diplomás szülők gyermekeinél fordult elő (8. táb.)¹⁵.

7. tábl.: A feltételes mód egyes szám első személyének egyeztetett (-nák) ragja csoportonként

M csoport	SZM csoport	SZ csoport
14,95%	24,86%	63,74%

8. tábl.: A feltételes mód egyes szám első személyének egyeztetett (-nák) ragja a szülők végzettsége szerint csoportonként (105A alapján)

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
alapfokú v.	43,0 (6,7)%	36,2 (11,1)%	41,4 (33,3)%
középfokú v.	28,2 (4,4)%	38,2 (11,7)%	33,1 (26,7)%
felsőfokú v.	28,8 (4,5)%	25,6 (7,8)%	25,5 (20,5)%

Az *-e* kérdőszócskát két helyzetben vizsgáltuk: a nem tagadószó és igekötő után. Az adatközlőknek meg kellett ítélniük a következő mondatok helyességét, s ha rossznak tartották, ki kellett javítaniuk őket:

(131A) Nem tudom, holnap meg-e jön a vendég.

(131B) Meg kell kérdezni nem-e ő volt az, aki beleesett a pöcegödörbe.

Az *-e* kérdőszócska ilyen használatát erősen helytelenítik a nyelvművelők, a köznyelvben "kirívó hibának" számít (NyKk I. 1980: 458), az adatközlők mégis nagy százalékban fogadták el. Az előzőekben vizsgált jelenségek esetében azt állapítottuk meg, hogy szlovákiai adatközlőink válaszai jobban eltértek a normától, mint a magyarországi diákokéi. Ez a megállapítás összhangban volt azzal az általános nézettel, hogy a szlovákiai magyarok nyelvhaszná-

lata nyelvjárásosebb, mint a magyarországiaké, s több is benne az ún. vulgárizmus (vö: DEME 1970: 39; DEME 1974: 196; JAKAB 1983: 185 stb.). Ezzel szemben már a somorjai és a csornai anyag feldolgozásakor felfigyeltünk arra, hogy a magyar gimnáziumban tanuló szlovákiai magyar diákok válaszl bizonyos jelenségek esetében inkább normakövetők, mint magyarországi társaikéi. Ez a másik két középiskola esetében is megfigyelhető volt. A példamondatokat jónak tartotta a magyarországi diákok 27%-a és a szlovák gimnazisták 57%-a, de a szlovákiai magyar gimnazisták közül csak 14%¹⁶. A lányok viszont mindhárom csoportban "jobbak" voltak, mint a fiúk, mert viszonylag kevesebben fogadták el ezeket a mondatokat, s többen javították ki őket, mint a fiúk (9. tábl.). A magyarországi adatközlők esetében a lakóhely típusa is befolyásolta a választ: leginkább a 6 000 lakosúnál nagyobb településen (tehát lényegében városon) élő diákok utasították el és javították ki a mondatokat (10. tábl.).

9. tábl. a/ Az -e kérdőszót tartalmazó mondatok elfogadásának aránya nemenként

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
férfiak	54,3 (15,6)%	69,2 (11,2)%	51,7 (30,0)%
nők	45,7 (13,1)	30,8 (5,0)%	48,3 (28,0)%

b/ Az -e kérdőszót tartalmazó mondatok javításának aránya nemenként

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
férfiak	45,6 (25,4)%	46,7 (27,6)%	38,5 (5,0)%
nők	54,4 (30,3)%	53,3 (31,5)%	61,5 (8,0)%

10. tábl.: Az -e kérdőszót tartalmazó mondatok elutasításának és javításának aránya az M csoportban a lakóhely típusa szerint

	elutasítja	javitja
1-2000	33,8 (9,3)%	34,8 (20,4)%
2000-6000	38,8 (10,6)%	27,3 (16,0)%
6000-	27,4 (7,5)%	38,0 (22,2)%

Az **ikes igeragozás** problematikájából csak az egyes szám első személy igeragjaira térek ki. Ezt a kérdést a következő igéken vizsgáltuk: *alszik, iszik, elkésik, vitatkozik*, ill. *edz, alhat*.

(81A) Én ritkán . . . reggel hétnél tovább. (aludni) ¹⁷

(82A) Versenyúszó vagyok, naponta kétszer . . . (edzeni)

(84A) Ha én még egyszer . . . nagyon megszidnak. (elkésni)

(81B) Nem baj, ha te nem iszol kólát, én azért . . . (inni)

(82B) Nem csak te nem alhatsz ebéd után, én sem . . . ("alhatni")

(84B) A főnökkel én is . . . amikor kell. (vitatkozni)

Közismert tény, hogy az *-ik* végű igék eltérően viselkednek, egyesek kevésbé "ikesek", mint mások (NYKK I. 1980: 1009-1011, HORVÁTH-REMÉNYI 1990) Ez a mi anyagunkból is kitűnik. Az ikesen ragozott szavak sorát az *alszik* nyitja, majd a *vitatkozik, iszik, elkésik* következnek. Ez utóbbit kevesebben ragozzák ikesen, mint az egyébként iktelen *edz* szavunkat (Vö. HORVÁTH-REMÉNYI 1990: 14) (11. tábl.), a szlovákiai magyar gimnazisták viszont gyakrabban választották az ikes ragozás igeragját, mint a magyarországiak, illetve a szlovák iskolások. Összességében elmondhatjuk, hogy az SZM csoportban az *alszom, iszom, vitatkozom* stb. válaszok 10-20%-kal múlják felül az M csoportbeli adatokat. Ugyanakkor általában a lányok viszonylag gyakrabban választották az ikes alakot, mint a fiúk; ez főleg a magyar gimnáziumba járó szlovákiai diákok esetében mondható jellemzőnek (12. tábl.). A magyarországi gimnazisták csoportjában a két másik tényező is befolyásolhatja a nyelvhasználatot: az értelmiségi családból származó, illetve - érdekes módon - a kistelepüléseken élő diákok aránylag gyakrabban írták be az *-m* ragos alakot, mint a többiek (13. tábl.).

11. tábl.: Az ikesen ragozott igék megoszlása csoportonként

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
alszik	64,8%	78,0%	40,6%
vitatkozik	59,0%	70,1%	50,5%
iszik	38,4%	63,2%	41,8%
edz	31,4%	51,4%	41,4%
elkészik	17,1%	36,6%	16,1%
alhat	15,6%	27,4%	6,5%

12. tábl.: Az ikesen ragozott igék megoszlása az adatközlő neme szerint csoportonként

	M csoport		SZM csoport		SZ csoport	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
alszik	45,6%	53,5%	47,6%	52,4%	40,1%	59,9%
vitatkozik	47,4%	52,6%	42,2%	57,8%	42,2%	57,8%
iszik	49,7%	50,3%	45,2%	54,8%	55,3%	44,7%
edz	44,2%	55,8%	41,6%	58,4%	42,6%	57,4%
elkészik	55,9%	44,1%	42,0%	58,0%	25,8%	74,2%
alhat	52,7%	47,3%	45,2%	54,8%	77,8%	22,2%

13. tábl.: A szülők végzettségének hatása az adatközlő nyelvhasználatára (az ikes igeragozás) a magyarországi mintában

	alszom	vitatkozom	iszom	edzem	elkészem	alhatom
alapfokú v.	25,5%	36,3%	33,3%	21,9%	0,0%	33,1%
középfokú v.	36,4%	33,4%	29,7%	37,6%	48,8%	30,2%
felsőfokú v.	38,1%	30,3%	36,9%	40,5%	53,2%	36,7%

Összefoglalás

Amint a bevezetőben is említettem, beszámolóim célja egy hosszabb és többlepcsős kutatás néhány eredményének ismertetése volt. Kutatásainkat abból a célból indítottuk, hogy feltárjuk a magyar nyelv szlovákiai változatának jellemző jegeit; ennek első állomása volt a szlovákiai magyar gimnazisták nyelvhasználatának vizsgálata. A választott kutatási módszer (anonim kérdőív

kitöltése közvetlenül a tanórán) nyilván befolyásolta az adatközlőket, a válaszok valószínűleg nem tükrözik pontosan a diákok valós nyelvhasználatát; ennek ellenére a kapott adatok lényegében összecsengenek a hasonló jellegű magyarországi kutatások eredményeivel.

Az előadásban érintett nyelvi jelenségek azok közé tartoznak, melyek mentén általában elkülönítik az ún. művelt, iskolázott nyelvhasználatot a műveletlentől, az iskolai oktatásban ezért aránylag nagy figyelmet fordítanak elsajátítatásukra. Ezzel a ténnyel magyarázható, hogy a magyar tannyelvű iskolába járó diákok (mind a magyarországiak, mind pedig a szlovákiai magyarok) minden esetben kisebb százalékban választották a stigmatizált alakokat, mint a szlovák iskolások. Iskolai tananyagról lévén szó, nem meglepő, hogy a lányok bizonyos esetekben jobb "teljesítményt" nyújtottak, mint a fiúk¹⁸.

Néhány jelenség esetében kimutatható a szülők végzettsége és az adatközlők választai közötti kapcsolat. Ez leginkább a magyarországi csoportban egyértelmű, itt élesebben megvonható a határ az egyes kategóriák között. A szlovákiai magyar gimnazisták csoportjában a középfokú és felsőfokú végzettség között a határ elmosódottabb. Ez adódhat egyrészt a főiskolát és egyetemet végzettek alacsonyabb számából, de abból is, hogy a Szlovákiában élő magyarok elenyésző töredéke folytatja felsőfokú tanulmányait anyanyelvén, vagyis számukra a magyar nyelvű és magyar nyelvi képzés az érettségivel lezárul: a továbbiakban pedig - akár munkahelyükön, akár a közéletben - korlátozottak a választékos nyelvváltozat használatának a lehetőségei.

JEGYZETEK

- 1 A csornai iskolában gimnáziumi és szakközépiskolai osztályok működnek, a tokaji iskola pedig gimnázium és óvónőképző egyben. Az adatközlők között nem tettünk különbséget a tekintetben, hogy milyen osztályba járnak. A magyarországi és szlovákiai tanintézetek igazgatóinak és tanári karának ezúton mondunk köszönetet, hogy lehetővé tették és segítették kutatásunkat.
- 2 A szlovák tannyelvű iskolát látogató diákok esetében meghatározó az volt, hogy az illető milyen anyanyelvűnek vallja magát; osztályozásom tehát eltér a LANSTYÁK ISTVÁNÉTÓL, aki a osztályozási szempontként a szülők anyanyelvét vette figyelembe (1. ebben a kötetben). Az SZ csoportban egyébként mind az adatközlő, mind a szülők anyanyelve magyar az esetek 76 %-ában. (Az adatközlők egyéb jellemzőit 1. LANSTYÁK ISTVÁNÁNÁL.)

- 3 A somorjai szlovák gimnázium tanulóinak száma azért alacsony, mert a tanárok a vizsgálatához azokat a diákokat választották ki, akikről feltételezték, hogy jól beszélnek magyarul. A királyhelmecei gimnáziumban az igazgatóság jóvoltából lehetőségünk volt a vizsgálatot úgy végezni, hogy a diákok maguk dönthették el, kitöltik-e a magyar nyelvű kérdőívet, így osztályonként csak 5-6 tanuló nem kapcsolódott be a magyar nyelvű vizsgálatba.
- 4 A táblázatokban helykímélés végett csak a csoportonkénti összesített adatok szerepelnek.
- 5 A településeket az egyes csoportokba az 1990-es magyarországi, illetve az 1991-es csehszlovákiai népszámlálás adatai alapján soroltuk be.
- 6 Az érintett városok lakónépessége a legutóbbi népszámlálás alapján a következő volt: Csorna 12 470, Tokaj 5 358; Somorja 12 063 (71,2 % magyar), Királyhelmece 7 981 (80,5 % magyar).
- 7 Mind a négy város mezőgazdasági jellegű település. Mivel a nyugati országrész hagyományosan fejlettebb, mint a keleti, Csorna és Somorja már fekvésüknél fogva is előnyben vannak a két keleti várossal szemben. A lakosság helyzetét továbbá nyilván nyagymértékben befolyásolja, hogy Csorna és Somorja egy-egy nagyváros (Győr, ill. Pozsony) vonzáskörzetébe tartozik, Tokaj pedig kedvelt turisztikai központ. A négy település közül a legrosszabb adottságokkal Királyhelmece rendelkezik.
- 8 Az osztályozás szempontjai a következők voltak: alapfokú végzettség: általános iskola
középfokú végzettség: szakmunkásképző, szakközépiskola, gimnázium, szakosító iskola
felsőfokú végzettség: főiskola, egyetem.
A szakosító iskolákat azért soroltuk a középfokú végzettséghez, mert az első, Csornán és Somorján használt kérdőívben így szerepelt. A további változatban már megkülönböztettük a különböző iskolatípusokat. Eszerint a tokaji mintában a szakosító iskolát végzett szülők száma kb. a háromszorosa a királyhelmeceinek.
- 9 Az 1991-es népszámlálás adatai szerint a szlovák lakosság 6,1 %-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel; a szlovákiai magyarság körében ez az arány 2,9 %.

- 10 A számítógépes adatfeldolgozáshoz használt statisztikai programot Lippai Béla, a Computer Consulting munkatársa készítette. A lakóhely minősítése az említett osztályozás szerint, a szülők végzettségének megállapítása pedig mindig a magasabb végzettségű szülő alapján történt. A táblázatokban egyrészt megadjuk az adott válasznak az említett szempontok szerinti relatív gyakorisági mutatóit (Vö. KONTRA 1989: 392-393), illetve a lehetséges válaszok közötti százalékos megoszlást. Pl. az *edzek/edzem* változatok megoszlása az M csoportban az adatközlő neme alapján a következő: Adatok száma: 293, férfi: 76, nő: 217

	edzenek	edzem
férfi	52,4 (36,8)	44,2 (13,2)
nő	47,6 (33,4)	55,8 (16,6)

A táblázatból leolvasható: 1: a lányok közül viszonylag többen választották az *-m* ragos alakot, mint a fiúk; 2. az *edzek* válasz mindkét csoportban gyakoribb volt, mint az *edzem*.

- 11 A példamondatok egy részét a BUSZI kérdőívéből vettük át. A zárójelben feltüntetjük a mondat sorszámát, illetve azt, hogy a kérdőív A vagy B változatában szerepelt-e.
- 12 A somorjai magyar gimnazisták közül 4,01 %, a királyhelmeciek közül pedig 1,5 % használta a felszólító módú alakot a kijelentő módú alak helyett.
- 13 Az M csoportban a tokaji gimnazisták válaszaiban fordult elő ilyen alak; csak egy olyan "süksükölő" válaszadó volt, akinek az anyja felsőfokú végzettséggel rendelkezik.
- 14 A nákozás aránya a szövegekörnyezet függvényében:

	M	SZM	SZ
83A	17,5	28,2	73,28
83B	12,7	20,0	52,87
105A	13,8	30,8	70,2

(A BUSZI hasonló adatait l. LACZKÓ 1990).

- 15 Az M csoportban a felsőfokú végzettségű anyák aránya 18,08 %, az egyeztetett alakot választott diákok esetében (83A és 83B alapján) viszont 12,7 %; az SZM csoportban a különbség kisebb, 9,12 % : 8,5 %.

LACZKÓ (1990: 30) szerint is nákozás a legmagasabb végzettségűek esetében a legritkább, a szülők nyelvhasználata pedig köztudottan hat a gyermek nyelvére.

- 16 A hibásnak tartott mondatot az M csoportban a diákok 58,3 %-a javította ki (a kérdőszót az ige után írta), az SZM csoportban viszont a vártánál kevesebb, 60,4 %-uk. A különbség abból adódik, hogy az SZM csoportban aránylag több volt az olyan adatközlő, aki a mondatokat hibásnak tartotta ugyan, esetleg meg is jelölte a kifogásolt részt, de nem javította azt ki.
- 17 Az igéket a kérdőívben nem szótári alakjukban tüntettük fel, hogy az esetleges *-ik* rag ne befolyásolja az adatközlőket.
- 18 Mind az M, mind az SZM csoportban a lányoknak saját bevallásuk szerint jobb az előmenetelük magyar nyelvből, mint a fiúknak.

IRODALOM

- DEME, L. (1970). *Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról*. Bratislava, Madách
- DEME, L. (1974). Köznyelv és nyelvjárások viszonya nemzeti és nemzetiségi körülmények között. In: *Zborník FFUK Philologica XXIV* (1973) Bratislava, SPN 191-198.
- HORVÁTH, V.- REMÉNYI, A. A (1990). Az ikes ragozásról. In: *Élőnyelvi tanulmányok*. Balogh L.-Kontra M. szerk. Budapest, MTA Nyelvtudományi intézet 9-19.
- JAKAB, I. (1983). *Nyelvünk és mi*. Bratislava, Madách 1983
- KONTRA, M. (1989). Rövid beszámoló a budapesti köznyelvi kutatásokról. *Hungarológiai Közlemények* 21, 3, 391-397.
- LANSTYÁK, I. (1993). A magyar — szlovák kétnyelvű diákok magyar szókincsének néhány sajátosságáról (ebben a kötetben)
- LACZKÓ, M. (1990). Az igék feltételes mód egyes szám első személyű alakjának (én tudnék/tudnák) használata különböző társadalmi csoportokban. In: *Élőnyelvi tanulmányok*. Balogh L.-Kontra M. szerk. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 20-31.
- NYKK. I Nyelvművelő kézikönyv I. Szerk. Grétsy L.- Kovalovszky M. Budapest, Akadémiai Kiadó 1980

- PLÉH, CS. (1990). A stigmatizáció és a hiperkorrekció dinamikájáról. In: *Élőnyelvi tanulmányok*. Balogh L.-Kontra M. szerk. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 55-75.
- G. VARGA, GY. (1990). Presztízsváltozat, stigmatizált változat. In: *Élőnyelvi tanulmányok*. Balogh L.- Kontra M. szerk. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 178-181.